REPTES DEMOGRÀFICS A LA CATALUNYA DELS VUIT MILIONS

Tensions a la Seguretat Social? Afiliacions, prestacions i pensions: Catalunya 2005-2023

Pau Miret

Manifestació del col·lectiu iaioflautas, sorgit en el context del moviment 15M, per reclamar condicions de vida dignes. Barcelona, 12 de maig de 2013. Fotografia: Rober Astorgano

L'envelliment com a llast del sistema de pensions

Un dels pilars de l'estat del benestar a casa nostra rau en el sistema de Seguretat Social, que durant el segle XXI a Espanya ha separat l'esfera sanitària (finançada íntegrament amb impostos) de la laboral, que s'autofinança mitjançant cotitzacions obligatòries i proveeix tant les prestacions d'atur com les pensions contributives. Així doncs, es tracta d'un sistema tancat, que rep les contribucions, les distribueix i, en cas que sobrin diners, els estalvia en l'anomenada popularment "guardiola de les pensions". Només en cas de dèficit es podrà fer ús d'aquesta guardiola o, si no queden estalvis, caldrà demanar un crèdit extraordinari als pressupostos generals de l'Estat.

Un dels motius adduïts per a un possible col·lapse del sistema és l'envelliment, atès que llastra la incorporació de noves cotitzacions per la caiguda de la natalitat i unfla la de pensionistes per l'arribada de generacions molt nombroses i amb una longevitat aclaparadora. Tot i això, caldria analitzar també l'aportació migratòria o l'efecte de la conjuntura econòmica: les recessions trunquen la potència demogràfica pel fet de disparar l'atur i empènyer la gent més gran a demanar jubilacions prematures davant la

impossibilitat de trobar una nova feina.

Amb tot, l'envelliment és l'únic espantall que es fa servir per exigir l'endarreriment de l'edat ordinària de jubilació amb la finalitat d'assolir la sostenibilitat del sistema de pensions de gestió pública. Cal recordar, en primer lloc, que el paraigua de la Seguretat Social és contributiu; així doncs, només té dret a rebre una prestació d'atur o una pensió vitalícia qui prèviament l'ha sostinguda amb les seves contribucions, i la quantitat rebuda sempre dependrà d'aquestes contribucions. En segon lloc, es tracta d'un sistema de transferència, de manera que qui hi contribueix avui està mantenint les prestacions d'atur i les pensions d'ara. Dins d'aquest esquema, l'envelliment es traduiria en la caiguda progressiva de la població contribuent, en primer lloc, i l'augment gradual de qui cobra una pensió, en segon lloc; per aquesta lògica, el sistema resultaria demogràficament insostenible. Aquest article visualitza l'evolució a Catalunya entre el 2005 i el 2023 en aquests dos grans grups poblacionals contraposats en l'arena de l'àmbit contributiu de la Seguretat Social —població contribuent i població que cobra una pensió— i diagnostica a mitjà termini l'efecte de l'envelliment en els dos vessants, és a dir, el de la caiguda de la natalitat i el de la longevitat més gran de les generacions.

No es pot negar que l'envelliment ens toca de ben a prop. Sense anar més lluny, recentment m'han informat al gimnàs que la meva quota s'abarateix sensiblement pel fet de passar a la categoria de gent gran. He envellit amb la meva generació, una de les més nombroses de la història de Catalunya; per això ens anomenen *boomers* i ens acusen de posar en perill el sistema de pensions amb una longevitat superlativa i una fecunditat ínfima. Uns patrons demogràfics que les persones expertes afirmen que només poden conduir al col·lapse del sistema de pensions, si no és que es procedeix a una extensió de la vida laboral paral·lela a la de l'esperança de vida, perquè no hi ha gaire confiança en el fet que la natalitat s'incrementi, l'altre factor que els experts consideren que podria salvar la situació.

Amb l'objectiu de comprovar o desmentir aquesta dinàmica aclaparadora, procedim a una anàlisi demogràfica del sistema de pensions a Catalunya. La font de dades es compon d'una mostra del 4 % dels registres que custodia la Seguretat Social, que inclou els dos cantons del quadrilàter: les cotitzacions per afiliació laboral i les pensions contributives. Aquesta font es coneix com a Mostra continua de vides laborals (MCVL), des de la versió del 2005 fins a la del 2023, en què podem identificar la població resident a Catalunya que (1) cotitzava per la seva afiliació laboral, fos com a autònoma o assalariada, (2) cotitzava per cobrar una prestació d'atur, o bé (3) percebia una pensió contributiva. A partir de la ràtio entre els dos últims grups sobre el primer, trobem la relació de dependència en el sistema de pensions, és a dir, un indicador on al numerador hi ha qui rep una prestació d'atur o una pensió contributiva i al denominador hi ha qui contribueix econòmicament a la Seguretat Social per la seva afiliació laboral activa. Parafrasejant el que es coneix com a *índex de dependència global*, [1] definim l'índex de dependència a la Seguretat Social com la mesura de la càrrega que representa la població que cobra una prestació d'atur o una pensió contributiva per a la població que hi contribueix.

Afiliació laboral: com més cotitzem, millor!

Prèviament, voldríem distingir la potència demogràfica, és a dir, la població que té feina o que en busca. Aquesta població s'ha incrementat i ha passat dels 3 milions i mig de persones l'any 2005 als 3.855.000 abans de la recessió del 2009, nivell que s'ha mantingut fins a l'explosió experimentada des del 2023, que l'ha projectat per sobre de les 4.200.000 persones. Però no és aquesta la xifra que ens interessa aquí.

En efecte, la força demogràfica del sistema de pensions de gestió pública rau en la població que cotitza a la Seguretat Social. Presentar l'evolució en nombres absoluts és un primer pas per avaluar el mal que pot estar fent l'envelliment al sistema (gràfic 1). Cal distingir a qui cotitza per afiliació laboral perquè té feina formal (sigui assalariada o per compte propi) de qui ho fa per estar cobrant una prestació d'atur. En aquest darrer cas, la cotització és retinguda per la mateixa institució que li atorga l'ajut, la Seguretat Social. Fetes les apreciacions pertinents, seguim, per començar, l'evolució diària de la població cotitzadora amb afiliació laboral (no aturada) i resident a Catalunya entre el 2005 i el 2023, distingint la part proporcional de dones i de qui no tenia nacionalitat espanyola, amb l'objectiu de mesurar fins a quin punt la incorporació femenina i l'aportació migrant han aconseguit compensar els efectes negatius del suposat envelliment sobre el sistema de pensions o fins a quin punt es detecta una manca de població cotitzadora.

El primer que es copsa és el salt qualitatiu que va significar l'Ordre PRE/140/2005, de 2 de febrer de 2005, [2] per al procés de normalització de població de nacionalitat estrangera en situació laboral irregular, [3] que va fer que aquesta passés de cop de representar un 8 % a un 12 %, i que va disparar l'afiliació laboral a la Seguretat Social molt per sobre dels 3 milions. Així, a principis d'agost de 2008 es van assolir els 3 milions i mig de persones cotitzadores, en gran part gràcies a l'eiximent migratori, però també per un lleuger increment de la proporció femenina, del 42 % al 43 %.

Però aquest volum de persones cotitzadores es va precipitar a finals de novembre de 2008: a principis de novembre de 2011 el valor havia caigut per sota dels 3 milions a causa exclusivament dels estralls de la recessió econòmica que vivíem, que es va allargar fins al febrer de 2014. Cal afegir que la caiguda va minvar en particular la participació masculina, ja que la proporció d'afiliades es va incrementar lleugerament, del 44 % al 47 %; un percentatge que s'ha mantingut fins al final de l'observació. En conseqüència, el salt en la participació femenina en l'esfera contributiva ha estat principalment durant la crisi econòmica i no ha sobrepassat el sostre aconseguit aleshores, de manera que podem afirmar que la participació femenina no és un factor compensador del possible efecte negatiu de l'envelliment sobre els fonaments contributius del sistema de pensions.

De sobte, la recuperació econòmica paral·lela al canvi de política del Banc Central Europeu [4] va tornar a unflar l'afiliació laboral a Catalunya, fins a assolir el cim de quasi 3.375.000 persones a principis d'agost de 2019. Un augment provocat en exclusiva per la millora en el mercat de treball, ja que ni dones ni immigrants no van incrementar la seva presència relativa. La represa es va veure truncada pel terrabastall provocat pel confinament decretat

per lluitar contra la COVID-19, del qual no vam sortir fins a mitjans del 2021. Després de la pandèmia, la presència de persones amb nacionalitat estrangera es va incrementar del 15 % al 19 %.

Així doncs, podem concloure que avui en dia continua vigent en el mercat de treball el sistema català de reproducció, [5] en què la migració té un paper clau. Però, comptat i debatut, l'envelliment no ha afectat els fonaments del sistema de pensions pel fet de llastrar la seva base demogràfica de cotitzacions, perquè des de la primavera de 2023 s'ha assolit i mantingut un rècord per sobre dels 3 milions i mig de cotitzadors. El que hauria passat si la natalitat s'hagués incrementat (i s'hagués reduït així l'envelliment) forma part d'una especulació difícil de resoldre. Però cal tenir en compte que durant aquest període la taxa d'atur s'ha mantingut a Catalunya al voltant del 9 %, i un dels possibles efectes d'un volum més gran de les generacions hauria pogut ser un increment de l'atur, especialment entre els joves que s'inserien per primer cop al mercat de treball.

Com s'ha comentat, computem les prestacions d'atur de manera separada, ja que, tot i cotitzar amb vista a la futura pensió de jubilació, no es tracta d'una aportació directa de la feina, sinó d'una retenció que l'Estat practica a la percepció per desocupació corresponent. El gràfic 1 també recull l'evolució de la població que cobra aquesta prestació. Amb la recessió de finals del 2008, la població que la cobrava va començar a incrementar-se fins a superar el mig milió; però, com que és una prestació limitada en el temps (es percep durant un màxim de dos anys si se n'han cotitzat sis o més), l'estoc s'ha mantingut força constant fins que la recuperació econòmica del 2014 va aconseguir suavitzar-ne un xic el volum. Amb tot, des de mitjans del 2018 fins ara, la prestació d'atur s'ha mantingut una mica per sobre de les 250.000 persones. Les prestacions per desocupació no són, doncs, causa de tensió en el sistema de la Seguretat Social i —òbviament— no tenen res a veure amb l'envelliment.

Envelliment i pensionistes

Si les cotitzacions s'incrementen gràcies a l'aportació de la població estrangera i l'atur no tensa gaire el sistema gràcies a les limitacions temporals en el seu cobrament, el focus de culpa de la tensió que es percep en el sistema hauria de raure necessàriament en l'abundància de la població que percep una pensió contributiva. De fet, el nombre de pensionistes s'ha més que doblat, des de poc més de 770.000 el 2005 fins a un nivell per sobre d'1 milió i mig el 2023 (gràfic 2). Un valor que només es va reduir per la sobremortalitat de la població pensionista causada per la COVID-19.

Si distingim pel tipus de pensions prioritzant la principal (en cas que en tinguin diverses), comprovem que la majoria són pensions de jubilació, i aquest tipus de pensió ha anat incrementant la presència relativa, des del 54 % a mitjans del 2005 fins al 60 % des de finals del 2016. A continuació, destaca la pensió d'invalidesa, que es rep quan una persona cotitzadora es declara incapaç de continuar amb la seva feina o de trobar-ne qualsevol altra dins les seves competències i habilitats. Durant el mateix període (2005-2016), la invalidesa s'ha reduït lleugerament, del 23 % al 20 %. És a dir, avui en dia a Catalunya un pensionista

de cada cinc cobra una pensió d'invalidesa pel fet d'estar incapacitat per mantenir-se actiu en el mercat de treball. No en tots els casos es tracta d'accidents laborals, però aquesta dada assenyala, en certa manera, que la població laboral a Catalunya no gaudeix de gaire bona salut. En conclusió, un 80 % de la població pensionista rep o bé una pensió de jubilació o bé d'invalidesa.

En tercer lloc, tenim les de viudetat, que han anat reduint pausadament la importància relativa com a pensió principal, del 16 % al 12 %. No cal considerar-les un tipus de pensió que pugui desequilibrar greument el sistema de pensions, com tampoc en el cas de les d'orfandat (o a favor de familiars), que, tot i reduir-se en dos punts percentuals, abasten un 8 % del total de pensionistes.

Relació de dependència en el sistema de pensions: per a quan el col·lapse per insostenibilitat?

Les quatre figures del gràfic 3 mostren quants mesos de mitjana durant el 2023 la població a Catalunya va estar cotitzant proporcionalment a la Seguretat Social en alta laboral (a dalt a l'esquerra), percebent una prestació per desocupació (a dalt a la dreta), cobrant una pensió de jubilació o d'invalidesa, de manera única o combinada amb un altre tipus de pensió (a baix a l'esquerra), o cobrant una pensió de viudetat o a favor de familiars (a baix a la dreta). Es tracta d'una categorització exhaustiva i mútuament excloent, atès que algú en una primera categoria no pot estar en una segona, en cas de coincidir en el temps.

Cal reafirmar que les dues parts en l'equació d'equilibri són clarament perfilades demogràficament, perquè el seu volum està lligat a la natalitat i a l'esperança de vida, afegint-hi el punt compensatori de la migració. Així, l'any 2023, on hi havia més cotitzadors era entre els 46 i els 48 anys; és a dir, població nascuda entre el 1975 i el 1977, durant el pic del baby-boom a Catalunya, la població nativa més nombrosa de la història del país. Una qüestió de generació, no d'edat. A més, hauríem de recordar que la base de la piràmide de cotitzadors podria ser substancialment més ampla si aconseguíssim reduir una taxa d'atur juvenil fora de mida, actualment per sobre del 20 % (enfront del 7 % de la taxa de persones de més de 25 anys). Així doncs, és evident que l'evolució de la població cotitzadora té una causa exclusivament econòmica, i té poc a veure amb la potencialitat demogràfica i, menys encara, amb l'envelliment.

Però la prestació d'atur no segueix la mateixa lògica de generació, sinó que ve força delimitada pel comportament biogràfic —per l'edat— perquè hi ha un creixement al voltant dels 60 anys que no respon al volum diferencial de les cohorts. Alguna cosa ens diu que la raó d'aquesta estranya concentració rau en la dificultat de la població sènior que ha perdut la feina per trobar-ne una altra. Per aquest motiu, es manté cobrant l'atur (en forma de prestació o de subsidi) en espera d'assolir l'edat ordinària per a la jubilació.

També és diferent la lògica de la pensió de viudetat, amb un clar patró de gènere, ja que gairebé totes les persones que la perceben són dones. A més, voldríem remarcar la sorprenent joventut de l'estructura per edat de les persones que cobren una pensió de

viudetat com a renda formal des de la Seguretat Social, perquè té una distribució bimodal i mostra un eixamplament no només entre les dones molt grans, sinó també al voltant dels 60 anys, que cobren una pensió de viudetat però no cotitzen ni tenen cap prestació d'atur ni pensió de jubilació o invalidesa.

Tanmateix, ni la prestació d'atur, ni la pensió de viudetat o a favor de familiars no tenen avui en dia prou consistència per ser motiu de preocupació en l'imprescindible equilibri del sistema de pensions. A més, tenen poc o res a veure amb el sospitós que estem investigant com a culpable de l'esfondrament del sistema, és a dir, l'envelliment.

En fort contrast, amoïna particularment el volum de persones que cobren una pensió de jubilació, atès que té una entitat considerable i es pot preveure fefaentment que continuarà el seu ascens meteòric. Voldríem remarcar, això sí, que aquesta explosió en el nombre de pensionistes no és conseqüència de l'envelliment de l'estructura per edat, sinó de l'arribada al llindar ordinari de jubilació de generacions cada cop més nombroses, que actualment acumulen anys de cotització: un procés que no s'aturarà en els pròxims 15 o 20 anys si no és que succeeix un fet dramàtic com la darrera pandèmia. No hi ha res a fer: cal conviure amb la previsió. En aquest context demogràfic, incrementar les cotitzacions entre les mateixes generacions *boomers* per pal·liar el desequilibri que produeixen i produiran és una política tècnicament adient i necessària, però no correspon a la demografia dir si serà suficient. Això sí: des d'aquesta disciplina cal afirmar que res no canviaria si es tornés a experimentar un altre baby-boom.

Amb tota aquesta informació, podem calcular l'índex de dependència de la Seguretat Social, sigui el general (qui cobra en relació amb qui aporta) o un d'específic, que calculem com la relació entre qui percep una pensió de jubilació o invalidesa i la població cotitzadora (gràfic 4).

Concloem, així, que ha estat la recuperació econòmica la que ha aconseguit estabilitzar l'índex de dependència global de 0,5 (una persona cobra alguna prestació o pensió per cada dues que aporten) o el reduït de 0,3, és a dir, una persona percep una pensió de jubilació o invalidesa per cada tres que cotitzen a la Seguretat Social. Aquest índex de dependència només es mantindrà estable si la població cotitzadora continua incrementant-se al mateix ritme, perquè poca cosa podem fer per evitar el creixement de la població pensionista. L'única via és lluitar contra l'atur i la precarietat laboral i permetre la immigració laboral necessària. Promoure la natalitat respon a actituds ideològiques, però són completament ineficaces per mantenir l'equilibri en el sistema de pensions.

REFERÈNCIES

1 — Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Indicadors demogràfics i de territori. «Metodologia». «Definicions». Més informació al web de l'IDESCAT.
2 — Ordre PRE/140/2005, de 2 de febrer. *Boletín Oficial del Estado*, núm. 29, p. 3709-3723. Disponible en línia.
3 — Domingo, A.; Recaño, J. (2007). "Perfil demográfico de la población extranjera en España". A: Aja, E.; Arango, J. (eds.). *La inmigración en España 2006. Anuario de inmigración y políticas de inmigración*. Barcelona: Fundació CIDOB, p. 20-43. Disponible en línia.
4 — Miret, P. (2024). "El empleo en la base del modelo social: edad, sexo y territorio". A. Domingo (ed.). *La coartada demográfica y el discurso de la involución en España*. Barcelona: Icaria Editorial, p. 217-246.
5 — Cabré, A. (1999). *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa.

Pau Miret
Pau Miret és sociòleg. Format a la Universitat Autònoma de Barcelona, és doctor en Sociologia per la UNED. Actualment, és investigador al Centre d'Estudis Demogràfics (CED). La seva recerca se centra en l'anàlisi demogràfica del mercat de treball, especialment en la relació amb el treball de cures no remunerat, la mobilitat laboral i l'evolució del nivell d'instrucció de la població activa. Ha format part del programa Marie Sklodowska-Curie al Cathie Marsh Institute for Social Research de la Universitat de Manchester i al Departament d'Estadístiques Socials i Demografia de la Universitat de Southampton. També ha participat en tasques de recerca del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona dins el programa Ramón y Cajal.